

Propaganda v slovensko – maďarských vzťahoch v rokoch 1938 – 1945*

MARTIN HETÉNYI

Kľúčové slová: slovensko – maďarské vzťahy, 1938 – 1945, propaganda, stereotypy

Do formovania vnímania Maďarov v slovenskej spoločnosti a vnímania Slovákov v maďarskej spoločnosti zasahovali rôzne fenomény. K vplyvným fenoménom, ktoré v 20. storočí zohrali podstatnú úlohu, patrí propaganda. Z definícií výkladových slovníkov vyplýva, že pod propagandou rozumieme jeden z druhov ovplyvňovania verejnej mienky, ktorého podstatou je zámerná snaha určitej autority ovplyvňovať názory obyvateľstva v súlade s jej cieľmi.¹

Propaganda mala markantný podiel na konštruovaní a šírení predstáv o vlastnostiach etnických spoločností, etnických postojov a stereotypov. Jej cieľom bolo vytvárať a udržiavať stereotypy. Propagandistickú kampaň odlišuje od ostatných foriem komunikácie (difúzia, propagácia) stereotypizácia, schematizácia (zjednodušovanie), prekrúcanie, využívanie prestíže autora správy alebo média. Na rozdiel od propagácie je propaganda viac konkrétna a neuspokojuje sa s tým, že mení signifikáciu správania. Chce správanie vytvoriť alebo posilniť. Vytvára striktné dichotomický svet a jeho stereotypné videnie.²

* Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0118/11.

¹ K rôznym metodologickým i praktickým otázkam propagandy pozri napríklad COLE, Robert. *The Encyclopedia of Propaganda*. New York : M E Sharpe Reference, 1998; COMBS, James E. - NIMMO, Dan. *The New Propaganda: The Dictatorship of Palavar in Contemporary Politics*. New York : Longman, 1993; ELLUL, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. Random House : Vintage, 1973; FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha : Filosofický ústav AV ČR, 1998; HERMAN, Edward S. – CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York : Pantheon Books, 1988; JOWETT, Garth S. – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion*. 5. vyd. Newbury Park : Sage Publications, 2012; KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše: poznámky filologovy*. Jinočany : H & H, 2003; PRATKANIS, Anthony - ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York : Holt Paperbacks, 1991. Na Slovensku sa propagande dlhodobo venuje Marina Zavacká. Pozri napríklad: ZAVACKÁ, Marina. K problematike výskumu totalitnej komunistickej propagandy: Vybrané pojmy, mechanizmy, obsahy. In *Historický časopis*, 2002, roč. 51, č. 2; ZAVACKÁ, Marina. Vojna slov: Protidobrová propaganda v Povstaní a o Povstaní. In IVANIČKOVÁ, Edita et al. *Z dejín demokratických a totalitných režimov na Slovensku a v Československu v 20. storočí*. Bratislava : HÚ SAV, 2008, s. 178-200; ZAVACKÁ, Marina. *Kto žije za ostnatým drôtom?* Bratislava : Veda, 2005.

² Takto definoval propagandu sociálny psychológ Serge Moscovici, ktorý sa podrobne venoval analýze štruktúry komunikačných vzťahov. Bližšie pozri: PLICHTOVÁ, Jana. *Metódy sociálnej psychológie zblízka*. Bratislava : Média, 2002, s. 118.

O sile tohto fenoménu v spoločnosti svedčí fakt, že s propagandou sa dnes stretávame na každom kroku. Obrovskú rolu zohrala aj v minulosti, výborným príkladom je éra studenej vojny. Snáď najvýraznejším exponentom, ktorého propaganda preslávila, bol minister propagandy nacistického Nemecka Joseph Goebbels. Jeho výrok je jasný, výstižný: *Nezáleží na tom, aby propaganda mala úroveň, ale na tom, aby viedla k cieľu...*³

Propagandistická manipulácia sa v období druhej svetovej vojny a krátko pred ňou nemohla neprejavíť ani v slovensko-maďarskej relácii, a to najmä v čase prvej Viedenskej arbitráže z roku 1938. Hlavnými cieľmi maďarského politického režimu aktérov bolo predovšetkým pripraviť sa na územné zisky (teda vytvoriť vhodnú atmosféru pre územnú revíziu), slovenská vláda sledovala najmä upevnenie legitimity štátneho režimu prostredníctvom obrany pred „národným nepriateľom“. Z toho je zrejmé, že išlo najmä o propagandu očierňujúcu, ktorá pracuje s konštruktom nepriateľa, či už vonkajšieho alebo vnútorného. Práve jej báza sa stala živnou pôdou na udržiavanie, resp. kreovanie stereotypných obrazov Slovákov a Maďarov. Stereotypy, ktoré súvisia so zlými slovensko-maďarskými vzťahmi, mali potlačiť v hierarchii záujmov občanov rozličné nedoriešené otázky ekonomické, sociálne a pod., zároveň však vytvárali živnú pôdu pre nacionalistickú demagógiu.

Východiskom a hlavným faktorom, ktorý prispel k formovaniu sa tejto propagandy, boli korelácie viacerých krátkodobých i dlhodobých činiteľov, predovšetkým medzištátnych vzťahov, diaľnia na vnútro politickej scéne, ako aj nálad a reakcií obyvateľstva. Podstatnú úlohu pri tom zohrali dlhodobo reprodukováné nacionalistické mýty a stereotypy, teda súbor emocionálne podmienených a neoverených presvedčení, pre ktoré je charakteristické, že sú prítomné vo všetkých národných, štátnych či konfesijných spoločnostiach.⁴

Je známe, že dominantnú úlohu v medzinárodných vzťahoch začal už od prvej polovice 30. rokov hrať Adolf Hitler. Dôsledkom jeho ambícií došlo aj k Mníchovskej konferencii a Viedenskej arbitráži. Rozhodnutie z Viedne z 2. novembra 1938 a potom aj udalosti označované ako Malá vojna oklieštili Slovensko o časť územia a obyvateľstva v prospech Maďarska, ktoré sa podieľalo na rozbití Česko-Slovenskej republiky.⁵ S týmto stavom však nebola ani jedna strana spokojná. Vzťahy medzi oboma štátmi, na ktoré dozeral Berlín, boli stále napäté, a to aj napriek tomu, že od jesene 1940 boli oficiálnymi spojencami Nemecka v Trojpakte.⁶

³ Úryvok z prejavu Josepha Goebbelsa z 9. 1. 1928. GOEBBELS, Joseph. *Signale der neuen Zeit : 25 ausgewählte Reden*. Munich : Zentralverlag der NSDAP, 1934, s. 48.

⁴ KAMENEC, Ivan. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In SZIGETI, László (ed.). *Slovenská otázka dnes*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 120-126.

⁵ Z množstva odbornej literatúry k Viedenskej arbitráži pozri napríklad: DEÁK, Ladislav. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938*. Bratislava : Veda, 1986, s. 19, 44-71, 189-197; DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž 2. novembra 1938*. Bratislava : Nadácia Korene, 1998, s. 16-17; KIČKOVÁ, Alena. Runcimanova misia a Československo v roku 1938. In MERVART, Jan – STŘEDOVÁ, Veronika et al. *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV*. Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2009, s. 129-139.

⁶ Bližšie pozri: LACKO, Martin. Podivní spojenci: slovensko-maďarské konflikty v dokumentoch slovenskej

Vzájomný pomer ostro poznamenal aj princíp reciprocitu, teda spočiatku odvetných akcií slovenskej vlády za perzekúcie Slovákov v Maďarsku.⁷

Druhým významným momentom, ktorý poznamenal tvár propagandy, bola vnútorná politika v Maďarsku a na Slovensku. Na oboch stranách môžeme hovoriť o vyformovaní sa politických systémov s totalitnými prvkami, o absencii pluralitnej demokracie a korektného vzťahu k menšinám. Je očividné, že propaganda pochádzala práve z rozvetveného štátneho a stranického aparátu (ľudáckeho i horthyovského). Propaganda je záležitosť inštitucionálneho zázemia, na slovenskej strane ju mal koordinovať hlavne Úrad propagandy. Podľa dobových noriem tento úrad usmerňoval pri organizovaní štátnej propagandy tlač, film, slovesné, výtvarné a hudobné umenie a rozhlas. Pre potreby maďarských vládnych miest v úsilí zdôvodniť svoje nároky na územia, ktoré kedysi patrili k svätoštefanskej korune, pracovali napríklad osobitné vedecké ústavy maďarskej geopolitiky, ktoré vydávali veľké množstvo propagačných publikácií, kartografický materiál, tendenčné ekonomické a historické štúdie, vydávané vo svetových jazykoch.⁸ Treba však povedať, že identifikovať zdroj sa dá v mnohých prípadoch v dôsledku jeho neuvedenia len ťažko, poprípade nepriamo analýzou či komparáciou obsahu konkrétneho prejavu propagandy.

Jeden z pilierov propagandy predstavuje pôsobenie na emócie,⁹ ktoré bolo nasmerované na obyvateľstvo (na majoritné i minoritné). Politické režimy zameriavali svoju propagandu špeciálne na ťažko skúšaných obyvateľov v novoutvorenom pohraničí. Existenciu propagandistických kanálov, smerujúcich najmä ku svojim minoritám v druhom štáte, zľahčovala aj skutočnosť, že štáty mali spoločné hranice (bezprostredné susedstvo domovského štátu so svojou menšinou nebolo už v tom čase samozrejmé). Vznik nových hraníc mal za následok vytvorenie špecifickej situácie v pohraničí, kde možno sledovať vzostup intenzity etnických konfliktov.

Propagandu tohto obdobia môžeme analyzovať na základe vybraných foriem a spôsobov propagandistických kampaní. Propagandu predstavovali predovšetkým písomné, verbálne, obrazové a hmotné formy. Niektoré z nich priblížime v ďalšej časti štúdie.

Letáky. Jedným z najvýraznejších spôsobov propagandy boli letáky. Na Slovensku sa vo väčšom množstve objavili letáky maďarského pôvodu v období Mníchova i Viedenskej konferen-

armády. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania: Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 198-212.

⁷ Bližšie pozri napríklad: ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby česko-slovensko – maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, s. 12; JANEK, István. Cseh-szlovák – magyar diplomáciai kapcsolatok és tárgyalások 1938 – 1939-ben. In *Irodalmi Szemle*, 2005, roč. 48, č. 9, s. 74-89; TILKOVSKÝ, Lóránt. *Južné Slovensko v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972, s. 36-40; VIETOR, Martin. *Dejiny okupácie južného Slovenska*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 42.

⁸ FABIAN, Juraj. Slovensko v strednej Európe (slovensko – maďarské vzťahy za druhej svetovej vojny). In BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : SAV, 1991, s. 64-65.

⁹ KOUKOLÍK, František – DRTILOVÁ, Jana. Základy stupidologie: Propaganda a logické klamy. In *Britské listy*, 19. 2. 2008, dostupné na: <http://blisty.cz/art/39049.html>

cie. Ich autori vyzývali obyvateľov k odtrhnutiu sa od Čechov, k plebiscitu, neplateniu daní či k rôznym protištátnym činom.¹⁰ Rozširovanie letákov bolo intenzívne aj neskôr. Promaďarské letáky, napísané často v slovenčine, boli zväčša anonymné. Vidno však, že za nimi stáli skupiny podporované Budapešťou. Boli zacielené na obyvateľstvo na Slovensku a mali jednoznačný obsah: myšlienku tradičného priateľstva a spolupatričnosti Slovákov a Maďarov. Tvorcovia sa zrejme domnievali, že pri predpokladanom plebiscite, ktorým by sa legitimizovalo pripojenie širšieho územia k Maďarsku, by tieto idey u obyvateľstva zavážili.¹¹ Častý výskyt letákov a pamfletov zaznamenávali pracovníci železníc. Napríklad až 81 kusov protištátnych letákov s nadpisom *Celistvosť Slovenska len pod ochranou sv. Štefana! Nešťastné Slovensko, čo ťa ešte čaká?* sa našlo 25. a 26. apríla 1939 na nádraží v Čadci v nákladnom vlaku, ktorý prišiel z Bohumína (Poľsko). Žandári predpokladali, že boli po vytlačení v Maďarsku prevezené tranzitom do Poľska a ich rozširovateľmi mohli byť poľskí železničiar. To isté sa na stanici zopakovalo 11. mája 1939.¹² O podobných situáciách svedčia i mnohé prípady z iných regiónov.

Prostredníctvom analýzy obsahu letákov môžeme odhaliť viaceré stereotypy zobrazovania Slovákov, Čechov či medzivojnovovej republiky. Argumentuje sa v nich tým, že slovenská minulosť nemôže byť cyrilo-metodská, ani svätováclavská – podľa tvorcov týchto pamfletov sa dejiny územia profilovali v znamení svätoštefanskej a mariánskej tradície. Je zřejmé, že autorom letákov išlo o potlačenie jednej a oživenie inej tradície, ktorá zohrala – prostredníctvom šírenia informácií a skúseností – významnú rolu pri potvrdzovaní kontinuity historicky daného spoločenstva.

Treba zdôrazniť, že pestovanie a šírenie kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda na Slovensku sa vyznačuje diskontinuitou, čo súvisí predovšetkým s politicko-historickými okolnosťami, ktorých výsledkom bolo preferovanie iných kultov a kultúrnych tradícií; cyrilo-metodská tradícia na Slovensku sa pred rokom 1918 nemohla nerušene pestovať, lebo niesla v sebe nebezpečenstvo údajného panslavizmu. Vznik liberálnej Československej republiky so sebou priniesol nové možnosti a novú symboliku. Náboženská úcta k solúnskym bratom sa stala samozrejmosťou. Na Slovensku sa posilnil ich kult ako národných patrónov (k šíreniu tohto kultu prichádza v náboženskom, národnom a kultúrnom živote Slovákov už počas národného obrodovania). Bez ohľadu na skutočnosť, že štát z hľadiska svojej deklarovanej idey urputne vyzdvihoval skôr husitskú (v protestantských kruhoch) či svätováclavskú tradíciu „praktizovanú“ v českom národe, sa cyrilo-metodská tradícia živo prenášala do všetkých sfér spoločenského, náboženského, osvetového a kultúrneho života.¹³ Z tohto hľadiska pokusy o negovanie cyrilo-metodského

¹⁰ Štátny archív (ďalej ŠA) Nitra, fond (ďalej f.) Okresné četnícke veliteľstvo (ďalej OČV) Nitra, kartón (ďalej k.) 8, č. 759 a 969/1938 dôv. Štátny archív Nitra, pobočka (ďalej ŠAP) Nitra, f. Okresný úrad (ďalej OÚ) Nitra, k. 37, b. č./1938 prez.

¹¹ PEKÁR, Martin. Východné Slovensko v druhej republike 1938 – 1939. In *Acta historica neosoliensia* 7. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 89.

¹² Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. Ministerstvo vnútra (ďalej MV), k. 15, č. 156 a 5954/1939 prez.

¹³ 5. júl bol za štátny sviatok na pamiatku solúnskych bratov vyhlásený až slovenskou vládou v roku 1939.

kultu v promaďarských letádoch z rokov 1938 a 1939 nemohli dosiahnuť u majoritnej spoločnosti na Slovensku, ovplyvnenej mnohoročnou osvetou o význame cyrilo-metodskej misie, výraznejšie úspechy, keďže Slováci si v zásade tento kult už osvojili. V dominujúcom (česko)slovenskom diskurze sa v medzivojnovom období stal kult sv. Štefana predovšetkým symbolom maďarizácie, supremácie a snáh o obnovenie nacionálnej hegemonie Maďarov v regióne.¹⁴

Časť maďarského propagandistického materiálu sa na Slovensko dostávala cez diplomatické kanály a ďalej sa rozširovala v sieti Zjednotenej maďarskej strany, teda politickej strany maďarskej menšiny na Slovensku.¹⁵ Dobové pramene (najmä dokumenty štátnobezpečnostnej agendy, medzi nimi aj písomné záznamy lokálnych úradov a orgánov) dokazujú, že časť letákov na územie Slovenska nedobrovoľne prinášali osoby, od ktorých takúto činnosť vynucovali maďarské orgány za povolenie k prekročeniu hranice (strach spôsobil i to, že niektorí z nich odovzdali letáky slovenským inštitúciám).¹⁶

Ďalšiu skupinu tvorili letáky maďarskej proveniencie, ktoré boli určené predovšetkým slovenskej menšine v Maďarsku. Využívali typické nástroje propagandy – vyvolávanie emócií či vystupovanie autority spôsobmi, ktoré zbavujú ľudí kritického premýšľania. Letáky sa napríklad pomerne často odvolávali na Miklósa Horthyho. Zdôrazňovali tiež propagandistickú fikciu „jednotnej rodiny“, do ktorej údajne patrili majoritné i minoritné etniká (napríklad formuláciami „*láskou pritískame k srdcu synov všetkých národov...*“). Okrem toho opakovali stereotypnú percepciu prvej ČSR ako obdobia údajného „rabstva a utrpenia“, do ktorého mali prvorepublikoví politici a českí kapitalisti uvrhnúť nielen Maďarov či Rusínov, ale i všetkých obyvateľov republiky bez ohľadu na národnosť. Funkciou takto predostretého obrazu jedného z nástupníckych štátov Rakúska-Uhorska bolo akcentovať jeho hospodársku neživotaschopnosť, problematický, nevyriešený stav slovenskej otázky a postavenie národnostných menšín, ako aj typický „otcovsko-synovský“ (ochranný) pomer vo vzťahu k maďarskému a slovenskému etniku, „osvedčený“ históriou v mnohonárodnostnom Uhorsku.

Slovenské bezpečnostné orgány zachytili aj letáky súvisiace s radikálnou Szálasiho Stranou šípových krížov, v ktorých však menšinová problematika ani zďaleka nedominovala. Pre tento

¹⁴ MICHELA, Miroslav. Percepcia svätého Štefana na Slovensku v medzivojnovom období. In HLAVAČKA, Milan – MARÈS, Anttoine – POKORNÁ, Magdaléna et al. *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2011, s. 241.

¹⁵ Z odpovede Ústredne štátnej bezpečnosti na upozornenie obranného oddelenia ministerstva národnej obrany z 15. 2. 1944. SNA, f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej ÚŠB), k. 844, č. 4924/1944. Bližšie pozri: HETÉNYI, Martin. *Zjednotená Maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945*. Nitra : UKF, 2011, s. 89-90.

¹⁶ Dňa 31. 12. 1938 odovzdala jedna osoba z odstúpeného územia slovenskej finančnej strážii dva balíky útočných letákov v celkovom počte 600 ks s nadpismi *Ešte aj teraz ďalej luhajú Česi*. Meno osoby bolo treba na príkaz Krajského úradu zatajiť. Podľa tvrdení tohto človeka mu maďarskí žandári prikázali, aby balíky preniesol na územie Slovenskej krajiny a rozširoval letáky v určitých obciach (ŠAP Nitra, f. OÚ Zlaté Moravce, k. 28, č. 42/1939 prez.).

typ letákov je charakteristické predovšetkým poukazovanie tejto maďarskej opozície na nedostatočné riešenie sociálnych, hospodárskych a politických otázok zo strany budapešianskych vlád, úsilie o „mobilizáciu všetkých maďarských rodín v boji proti bolševikom“ a spojenie národnosocialistických síl s partnermi v zahraničí.¹⁷

Aj letáky zo slovenských zdrojov prúdili dvoma smermi, do vnútra svojho štátu a za hranice. Ľudácky režim, ktorý sa po roku 1938 v dôsledku medzinárodného i vnútropolitického vývoja na oklieštenom Slovensku pevne etabloval, hľadal možnosti, akým spôsobom na letákovú ofenzívu z Maďarska adekvátne reagovať a zároveň vlastnou kampaňou sledovať svoje ciele. V rámci Slovenska vhodne poslúžila okrem židovskej komunity aj prítomnosť maďarskej menšiny ako vnútorného nepriateľa, zároveň sa v majorite vytvárala predstava, že „nedôveryhodný“ maďarský štát zažíva hospodársky a sociálny kolaps.¹⁸ Pri zostavovaní textov letákov sa využívali tie isté bežné nástroje propagandy ako na druhej (nepriateľskej) strane: šírenie idey jednoty národa prostredníctvom fikcie „jednej rodiny“, ktorá má spoločného menovateľa – údajnú schopnosť „cítiť a uvažovať“ ako jednotný kolektív. Takáto predstava sa vytvárala formuláciami typu: „*Si syn slovenskej matky!*“; „*Nezabúdaj posielat' deti do slovenskej školy!*“; „*Naši bratia, naše sestry hynú tam a čakajú záchranu!*“; „*A nech neuplynie deň, že by sme aspoň jedného brata Slováka nepresvedčili, nepovzbudili...*“. Medzi účinné nástroje propagandistickej práce a nátlakového manipulovania spoločnosti (predovšetkým slovenskej majority) patrí sugescia strachu (tú slovenské letáky navodzovali tvrdeniami, ako napríklad: „*Budapešť a Maďarsko prepadlo pekelnému strachu, [...] žaláre sú preplnené. Ba ešte i Boží trest prišiel...*“) ktorej sila sa stupňovala s využívaním sloganov s burcujúcim rázom (napríklad: „*Chceme všetko, čo nám patrí!*“; „*Všetci do pochodu!*“). Pocity ohrozenia (či už skutočné alebo simulované) zvyšovali nebezpečenstvo šírenia negatívnych etnických heteroobrazov a aktivizovali u Slovákov „obraz nepriateľa“.¹⁹

Obraz maďarskej politickej elity a jej vlády v letákoch produkovaných slovenskou stranou odrážal zložitú spoločnú slovensko-maďarskú minulosť a vykazoval stabilné prvky – maďarskí politici boli na stránkach letákov stereotypne prezentovaní ako grófi, ktorým „*odbila dvanásť hodina*“; maďarská menšinová politika sa metaforicky označovala ako „*päsť a čižma maďarského žandára*“. V niektorých mestách, napríklad v Topoľčanoch či v Kokave nad Rimavicou, boli v septembri 1943 rozširované letáky a na domy nalepované nálepky s nasledujúcim obsahom: „*1. Slovenská zem a Slovenská krv v Maďarsku patrí k nášmu Slovensku, 2. Žiadame späť*

¹⁷ ŠAP Nitra, f. OÚ Nitra, k. 59, č. D1-52/1945 prez.

¹⁸ Odzrkadľuje sa to vo viacerých letákoch, ktoré odhalili bezpečnostné orgány na maďarskej i slovenskej strane. Magyar országos levéltár (Maďarský krajinský archív v Budapešti [ďalej MOL]), f. Külügyminisztérium (ďalej KüM), K-63, fascikel (ďalej fasc.) 459, č. 4010/1940. SNA, f. ÚŠB, k. 518, č. 33741/1943.

¹⁹ KREKOVIČOVÁ, Eva. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In TONCROVÁ, Marta – UHLÍKOVÁ, Lucie (eds.). *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych vědních oborů*. Brno : Etnologický ústav AV ČR, 2001, s. 21-24.

všetkých bratov a všetku zem, čo nám podle odtrhli Maďari, 3. Nikdy neschválime odtrhnutie našej krvi Maďarmi... 4. Žiadame reciprocitu... 5. Maďar – Žid na Slovensku nesmú žiť.“²⁰ Kokavská žandárska stanica v hlásení komentovala reakcie obyvateľstva na tieto letáky: „Každý Slovák, ktorý si leták prečítal, odchádzal na tvári s úsmevom. Osoby maďarskej národnosti prejavili smutnú náladu – neistotu“. Keďže k porušeniu poriadku napokon neprišlo a obsah letákov sa čiastočne zhodoval s obsahom článku ľudáckeho poslanca Konštantína Čulena v novinách *Slovenská pravda*, prípad nebol súdu oznámený.²¹

Na protimaďarské letáky, ktoré boli rozširované po Bratislave už roku 1940, reagovala maďarská diplomacia protestom u predsedu slovenskej vlády, v ktorom naznačovala, že sa ich šírenie mohlo podniknúť s oficiálnym vedomím slovenského ministra vnútra. Alexander Mach tieto obvinenia rozhorčene poprel, jeho podriadení dokonca vypátrali dvoch rozširovateľov, no jediná zmienka, ktorú minister o nich v siahodlhom liste Tukovi učinil, hovorí, že ide o osoby naivné (Mach pokladal za vhodné venovať sa oveľa podrobnejšie slovnej obrane príslušníkov Hlinkovej gardy, ktorých maďarský vyslanec podozrieval z prečinu).²²

V slovenskej produkcii vznikali aj propagandistické letáky, ktoré boli určené slovenskej minorite v Maďarsku, a to na rozdiel od letákov produkovaných maďarskou stranou, ktoré sa snažili okrem maďarskej menšiny osloviť aj majoritu na Slovensku. V tomto smere vidno zásadný rozdiel – slovenské letáky nevedeli (nemuseli) väčšine obyvateľstva v Maďarsku, teda Maďarom, ponúknuť primerané témy (iba ak tak vyvolať znepokojenie). Rôzne organizácie zo Slovenska sa však takýmto spôsobom snažili povzbudiť Slovákov v Maďarsku v rozvíjaní ich limitovaných pronárodných aktivít. O ľudáckych, poprípade gardistických zdrojoch týchto letákov svedčia aj zmienky o viere, že budúcnosť Slovákov v Maďarsku môže zaistiť len samostatný slovenský štát. Postavenie slovenskej menšiny v Maďarsku, ktorej kolektívne i individuálne práva boli v skutočnosti skromné, prezentovali ako zajatie. Prirodzene, k takémuto prezentovaniu sa pridávali rôzne hrozby: „*Boh je s nami, kto proti nám, toho Parom zmetie!*“ a pod.²³ Typickým nástrojom propagandistických materiálov z tohto obdobia (nielen letákov) je porovnávanie životnej úrovne vo vlastnej a v nepriateľskej krajine. Etnické stereotypy v tomto prípade vychádzali zo sociálnych rozdielov medzi porovnávanými etnikami.

Tlač, pohľadnice, listy. Veľmi silným propagandistickým efektom disponovala dobová periodická tlač. Z jej analýzy vyplýva, že nacionalistické články so skresľujúcimi informáciami sa väčšinou objavovali, keď predstavitelia štátu disponovali zvýšenou sebadôverou po určitom

²⁰ SNA, f. Ministerstvo zahraničných vecí (ďalej MZV), k. 128, č. 3416/1943.

²¹ ŠA Banská Bystrica, f. Pohronská župa II., k. 34, č. 3619/1943 prez.

²² SNA, f. MZV, k. 128, č. 50972/1940.

²³ Letáky s nadpismi: „*Nezabúdaj*“, „*Odkaz košických gardistov*“, „*Slováci – Vojaci – Gardisti!*“ a „*Slováci a Slovenky!*“. SNA, f. MZV, k. 128, č. 51165/1940.

posilnení prestíže (diplomackom úspechu).²⁴ V prípade Slovenska sa tak stalo napríklad v októbri 1939, teda po ukončení bojových operácií v Poľsku, do ktorých sa neslávne zapísala aj slovenská armáda. Po salzburských rokovaniach z júla 1940 podporovali eseje v gardistických novinách *Slovák* šepkanú propagandu, že Slovákom Hitler prisľúbil späť Žitný ostrov, Levice, Nové Zámky a Košice. Alexander Mach tieto dezinformácie musel oficiálne vyvracať.²⁵ Na druhej strane promaďarské časopisy vydávané v Maďarsku vonkoncom nezaostávali v ostrom tóne.²⁶ Obyvatelia Slovenska si však radikálnu politickú tlač z Maďarska nemohli bežne kúpiť, keďže bol jej dovoz zakázaný, okrem toho maďarské tlačové orgány na Slovensku podliehali bezpečnostnej cenzúre. Články sa objavovali aj ako recipročné reakcie na udalosti za hranicami. Môžeme všeobecne konštatovať, že intenzita protimaďarských a protislovenských článkov sa viazala na vývoj v bilaterálnych vzťahoch. To znamená, že sa obdobia s vyostrenou kampaňou inštitúcií, na ktoré mali vlády vplyv, striedali s krátkodobými fázami, keď sa v mediálnych prestrelkách „zakopala vojnová sekera“.

Výber slov použitých v letákok a médiách vo všeobecnosti odrážal a naznačoval hodnotiace súdy pri referovaní o citlivých záležitostiach, vzťahujúcich sa k etnickým otázkam. Na slovenskej strane išlo o častý výskyt tzv. údajných typických charakterových vlastností maďarského etnika, ako napríklad „Maďar – utláčateľ“ v opozícii k „slušnému a pohostinnému Slovákov“, maďarskému etniku sa tiež prisudzovala „neskrotná“ impulzívnosť. Po 14. marci 1939 stúpila na Slovensku aj frekvencia článkov o mladom slovenskom štáte, no starom národe, občas i s dôvetkom o divokých maďarských kočovníkoch z 9. storočia. Na maďarskej strane existovali stereotypy väčšej súdržnosti a hrdosti na svoju národnosť u Maďarov, slovenskému etniku bola prisúdená mentalita oveľa bližšia k maďarskej ako českej, v rokoch 1938 – 1939 sa väčšmi ako kedykoľvek predtým i potom zdôrazňoval pomer Maďarov k Slovákom ako otcovsko-synovský, výnimočne i bratský. Aktuálnym bol veľmi silne frekventovaný stereotyp o neschopnosti československého štátu.

Letáky a periodiká často využívali hyperbolizáciu v podobe karikatúry, no v slovensko-maďarskej relácii po roku 1938 zrejme prišlo – na rozdiel od minulosti – v tomto odbore výtvarného stvárňovania k výraznému útlmu. Karikatúra sa v tomto smere využívala len sporadicky. Je možné predpokladať, že tento jav bol vzhľadom k formálnemu spojenectvu Slovenska a Maďarska, ako aj kontrole Berlína, zapríčinený slabou objednávkou zo strany oboch štátov, ako aj skutočnosťou, že pri zrode delikátnych karikatúr – na rozdiel od tvorby letákov – u nich nie je anonymita autorov, keďže ich technika práce je ľahko identifikovateľná. Na ojedinelých kresbách bolo možné vidieť napríklad slovenské dievčatko v kroji v náručí prívetivého maďarského vojaka s vykrútenými fúzami (pozitívny obraz Maďara), či slovenského pastiera, ktorý zacieľuje kanón na nepriateľské Maďarsko (proslovenská karikatúra).

²⁴ Prirodzene, v Maďarsku prebiehala iredentistická propaganda aj v čase, keď štát z hľadiska zahraničného vývoja nebol práve v najlepšej pozícii. Obdobne tomu bolo aj na Slovensku.

²⁵ MOL, f. KüM, K-63, fasc. 458, č. 2434/1940.

²⁶ SNA, f. MZV, k. 128, č. 50972/1940.

Svoju úlohu pri šírení propagandy zohrávali pohľadnice so zobrazením maďarských vodcov preberajúcich pričlenené mestá, napríklad oslavné zábery slávnostného príchodu Horthyho do Komárna a do iných miest. Na Slovensku sa na jeseň 1938 napríklad zjavili poštové listy, adresované niektorým starostom prihraničných obcí, v ktorých im budapeštianske firmy ponúkali za výhodných podmienok slávnostnú výzdobu obcí, keďže istotne podľa nich pripadnú Maďarsku.²⁷ Zistenia v tomto smere sú však skôr náhodné, slovenským bezpečnostným orgánom sa málokedy podarilo takýto propagačný materiál zaistiť (napríklad pri domových prehliadkach či výnimočným priznaním sa osoby, ktorá takúto korešpondenciu dostala).

Verbálna propaganda. Burcujúcou formou propagandy boli aj texty básní či piesní, ktoré vo svojom repertoári pri rôznych predstaveniach i na hudobných nosičoch (gramofónových platniach) zvykli používať gardisti alebo naopak, príslušníci Maďarskej strany.

Popri periodickej tlači dokázal osloviť širšie masy predovšetkým čoraz viac obľúbenejší rozhlas. Pristavme sa pri vysielaní maďarského rozhlasu. Jeho kampaň mala vo všeobecnosti za cieľ presvedčiť ľudí v Maďarsku, že na Slovensku je komplikovaná situácia, a zároveň presvedčiť ľudí na Slovensku, že v Maďarsku je to po všetkých stránkach lepšie. Ťažiskom bolo pritom opäť porovnávanie sociálnej a hospodárskej úrovne krajín. Rozhlas informoval aj o perzekúciách svojich menšín na druhej strane hranice. Zachovala sa pozoruhodná reakcia, skôr konšpiračná dedukcia slovenskej diplomacie, na obvinenie maďarského rozhlasu z decembra 1939, že v zaisťovacom tábore v Ilave sa nachádza viacero väznených Maďarov. Predstavitelia slovenského ministerstva zahraničných vecí reagovali na obvinenie svojsky: podľa nich malo toto zaistenie za cieľ úmyselné brzdenie rozvoja cestovného ruchu na Slovensku vo vianočnom období.²⁸

Slovenské spravodajstvo taktiež „pretriasalo“ porovnávanie životnej úrovne v oboch krajinách, prirodzene vo svoj prospech. Dosvedčuje to napríklad správa žandárskej stanice z prihraničnej obce Ivánka pri Nitre. Dôverník žandárskej stanice informoval vo februári 1939 o prekvapení maďarských vojakov z priaznivej situácie na Slovensku: „*Maďarskí vojaci sú vraj veľmi nespokojní, lebo im vraj bolo vždy hovorené, že u nás v ČSR je veľký hlad, ľudia chodia veľmi otrhaní [...] a teraz sa sami presvedčili, že je to práve naopak. A preto, keby vraj k niečomu došlo, nie žeby išli proti nám, ale proti svojim magnátom a barónom.*“ Vyjadril sa aj k nepovoleniu

²⁷ S písomnou agitáciou vo forme poštových zásielok z Maďarska sa slovenské bezpečnostné orgány stretli napr. 24. 11. 1938, keď starosta Malého Cetína (okres Nitra), člen Zjednotenej maďarskej strany, prijal poštou z Budapešti list, v ktorom sa obecnému predstavenstvu ponúkali rôzne služby, napríklad skrášľujúce práce v obci pri slávnostiach v rámci prípadného obsadenia obce maďarskou správou. Je možné, že podobné zásielky dostali funkcionári Zjednotenej strany i v iných obciach. Maďarská firma sa pravdepodobne snažila rozšíriť svoje obchodné aktivity aj za hranice, pričom ešte predpokladala posun česko-slovensko – maďarských hraníc viac na sever. ŠA Nitra, f. OČV Nitra, k. 8, č. 826/1938 dôv.

²⁸ Slovenské vyslanectvo v Budapešti 15. 12. 1939 informovalo ministerstvo zahraničných vecí, že 13. 12. maďarské noviny i rozhlas priniesli správu o zatýkaní Maďarov na Slovensku a o ich odvedení do Ilavy. Tieto správy sa objavili hneď po príchode Jánoša Esterházyho do Budapešti. Chargé d'Affaires Záhorák vyslovil predpoklad, že za týmto počínaním väzí tendencia brzdiť cestovný ruch na Slovensko, ktorý „z príležitosti vianočných sviatkov sa veľmi sľubne vyvíjal, ale po uvedenom slabochabnul.“ SNA, f. MZV, k. 128, č. 21304/1939.

kongresu maďarských Slovákov v Nových Zámkoch, ktorý sa mal konať vo februári – kongres bol vraj odložený, lebo vojaci, ktorí sa vrátili z maďarsko – slovenských hraníc, sa vzbúrili, pretože boli oklamaní o pomeroch na Slovensku.²⁹

Propagandu, ktorá permanentne narábala s etnickými stereotypmi, zneužívali vo svoj prospech aj najvyšší politickí reprezentanti oboch štátov, či už Miklós Horthy vo svojich prejavoch k vojakom na jeseň 1938 alebo predstaviteľ maďarskej politickej strany na Slovensku János Esterházy.³⁰ Politici proces stereotypného vnímania výrazne intenzifikovali. Z dostupných prameňov vieme aj o prejavoch ľudáckych činiteľov, ktorí ich prezentovali napríklad pri svojich návštevách v pohraničí, kde sa účinne snažili okrem vybavovania si pseudoúčtov navodiť u slovenského obyvateľstva strach pred útokom Maďarov – tým sa mal na slovenskej strane burcovať ľud k jednote pod vedením ľudákov.³¹ Aktívny bol najmä Alexander Mach, na ktorého sa často sťažovala maďarská diplomacia. Mach v následných obhajobách zvyčajne iluzórne tvrdil opak, že sa všemožne snaží o zlepšenie slovensko-maďarského vzťahu v záujme pokoja.

Dôsledkom takýchto prejavov politikov, rozhlasového vysielania či letákových akcií bol vzrast významu šepkanej propagandy, ktorú možno označiť ako jednu z foriem propagandy. Jej význam nemožno podceňovať. Navonok sa šírili rôzne poplašné správy spontánne, no v pozadí boli často vyvolané zámerne, so snahou manipulovať verejnú mienku. Čo bolo najčastejšie ich obsahom, sa môžeme dozvedieť z množstva hlásení bezpečnostných a spravodajských orgánov. Ich analýza si – rovnako ako pri všetkých formách propagandy – samozrejme vyžaduje kritický odstup. Často šlo o fiktívne zvesti o obsadení krajov na úkor suseda (resp. o plánovaní anexie)³² alebo o komentovanie vnútropolitických problémov susedného štátu.³³ Ovplyvňovanie mienky širokého okruhu ľudí sa zneužívalo i v čase, keď Alexander Mach odstúpil z pozície šéfa Hlinkovej gardy – napríklad „letela“ fáma, že Hitler prijal požiadavku Maďarov na odstránenie Alexandra Macha z politiky, alebo iné protirečivé tvrdenie, že Mach sa chcel zúčastniť na puči a pripojiť Slovensko k Nemecku.³⁴ Začiatkom roku 1942 sa na Slovensku rozširovali chýry

²⁹ ŠA Nitra, f. OČV Nitra, k. 10, č. 117/1939 dôv. Bližšie pozri: ÁDÁM, Magda (ed.). *Diplomáciai iratok Magyarországnak külpolitikájához 1936 – 1945 III. Magyarországnak külpolitikája 1938 – 1939*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1970, s. 220-416.

³⁰ Jeho verejné vystúpenia prešli najmä po roku 1989 rôznymi odbornými i pseudoodbornými analýzami. Bližšie pozri: PODOLEC, Ondrej. Slovensko – maďarské konflikty a ich odraz na pôde slovenského snemu. In ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich (eds.). *Slovensko vo vojnách a v konfliktach v 20. storočí*. Bratislava : VHÚ, 2003, s. 182-193.

³¹ Prejav ministra Ferdinanda Ďurčanského z 20. 12. 1938 ohodnotil maďarský vyslanec ako výpad proti Maďarsku. Vyslanec, ktorý interpeloval pražského ministra zahraničných vecí Františka Chvalkovského, upovedomil svojho spojenca – talianske vyslanectvo, že podobné prejavy môžu mať negatívny vplyv tiež na talianske záujmy (MOL, f. KüM, K-63, fasc. 71, zv. 7/7-XVIII, č. 29/1939).

³² SNA, f. ÚŠB, k. 487, č. 22271/1943; SNA, f. ÚŠB, k. 600, č. 10331/1944; ŠAP Nitra, f. OÚ Nitra, k. 40, bez č./1939 prez.; ŠAP Nitra, f. OÚ Nitra, k. 49, č. 1393/1941 prez.; ŠA Nitra, f. OČV Nitra, k. 10, č. 8/1939 dôv.; ŠA Prešov, f. ŠZŽ, k. 108, č. 85/1940 ŠB prez.

³³ Žandárska stanica Vajnory 27. 10. 1939 podala správu o obchodníkovi Joachimovi Benčičovi z Vajnora, ktorý sa vyjadril, že obchodné rokovanie s Maďarskom bolo prerušené, nakoľko si Maďari kládli požiadavku, aby slovenská strana platila za odobratý tovar americkými dolármi (ŠAP Modra, f. OÚ BL, k. 27, č. 2714/1939 prez.).

³⁴ Trebišovský okresný úrad v máji 1940 hlásil šírenie propagandistických správ (pravdepodobne od obyvateľstva, ktoré prichádzalo z Maďarska), že medzi členmi slovenskej vlády panuje názorová nezhoda a nejednotnosť

v súvislosti s januárovou návštevou nemeckých štátnikov v Maďarsku, že Maďari odopierajú vyslať vojská na východný front a svoje zbory pošlú len vtedy, keď im bude vrátené celé Slovensko.³⁵

Zatiaľ čo do roku 1944 mala táto propaganda aspoň čiastočne reálny podklad, od začiatku tohto roku nezmyselné chýry narastali. Paradoxné bolo, že v Maďarsku sa v prvých mesiacoch roku 1944 šírili správy o skorom obsadení Slovenska wehrmachtom³⁶ – ktorý, ako vieme, napokon v marci obsadil práve Maďarsko. Vyľakať či potešiť mohli napríklad stopercentne „zaručené horúce správy“ o zastrelení Jozefa Tisa³⁷ alebo maďarského premiéra Miklósa Kállaya po nemeckom obsadení Maďarska.³⁸ Na slovenskej strane sa v rámci šepkanej propagandy opakovane a nepravdivo hovorilo o horlivej činnosti maďarskej menšiny, čím sa zastierali skutočné problémy štátu. Obeťou slovensko – maďarskej kampane bolo veľmi často aj židovské obyvateľstvo, obviňované propagandou z pomoci maďarskej iredente.³⁹ Slovenské štátne orgány zneužívali maďarskú otázku aj k nehumánnym zásahom voči Židom.⁴⁰ Svoj antisemitský postoj odôvodňovali aj nepodloženými a vykonštruovanými tvrdeniami, že maďarskému súperovi mali v iredente pomáhať práve Židia z Maďarska i zo Slovenska. Po protižidovských opatreniach realizovaných na Slovensku vypukla medzi židovskou komunitou depresívna nálada, ktorú aspoň sčasti zmierňovali propagandistické prísľuby lepšej budúcnosti Židov, pokiaľ by územie Slovenskej republiky anektovalo Maďarsko.

Propaganda využívala aj iné obrazové a materiálne formy. Možno spomenúť napríklad publikovanie tendenčných máp,⁴¹ zbieranie fotografií rôznych stavieb pre zostavovanie propagand

o postavení Slovenska. Za stúpcov nemeckého protektorátu mali byť označení Mach a jeho ľudia, ako stúpec ruskej orientácie sa udával Jozef Sivák a medzi stúpcov maďarského smeru ostatní členovia vlády. Situačná správa okresného úradu v Trebišove za máj 1940, ŠA Prešov, f. ŠZŽ, k. 108, č. 586/1940 ŠB prez.

³⁵ Rozšiřovateľov sa nepodarilo chytiť, o čom Štátny policajný úrad v Nitre informoval Ústredňu štátnej bezpečnosti 30. 4. 1942. ŠA Nitra, f. Župný úrad Nitra III., k. 59, č. 406/I-5/ŠB/1942 prez.

³⁶ Takéto správy sa zachovali v mnohých hláseniach brachiálnych orgánov a úradov. ŠA Nitra, f. Oblastné žandárske veliteľstvo (ďalej ObŽV) Nitra, k. 7, č. 4/1944 dôv.; ŠAP Nitra, f. OÚ Nitra, k. 56, č. D1-158/1944 prez.

³⁷ Hlásenie Oblastného žandárskeho veliteľstva v Nitre. ŠA Nitra, f. ObŽV Nitra, k. 7, č. 4/1944 dôv.

³⁸ ŠA Nitra, f. ObŽV Nitra, k. 7, č. 58/1944 dôv.

³⁹ Svedčí o tom i situačná správa nitrianskeho okresného náčelníka z októbra 1941: „Potrebné je vystupňovať národnú hrdosť [...] k imunizovaniu duší voči propagande z druhej strany, ktorá využíva protižidovské opatrenia u nás. Rozšiřujú sa správy, že preto sú židia sústredovaní do Nitry a Sereď, lebo tieto kraje budú pripojené k Maďarsku a Slovensko bude odškodnené čiastkou z Moravy. Tejto propagande napomáhajú židia, lebo v Maďarsku sa im žije lepšie. Zisťujú židov, ktorí majú príbuzných v Amerike a v Anglicku – ich cestou chcú ovplyvňovať verejnú mienku v Amerike [...] v prospech Maďarska. Židia v Nitre sú zmaďarizovaní. Nitru treba na 100 % poslovenčiť...“. ŠAP Nitra, f. OÚ Nitra, k. 48, Mesačné situačné správy/1941 prez.

⁴⁰ Bližšie pozri napríklad: NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999, s. 24-101 a 217-222.

⁴¹ Pražská ministerská rada sa 12. 11. 1938 uzniesla na pokyne podriadeným úradom vykonávajúcim tlačovú cenzúru, aby v tlači zakázali publikovať akékoľvek mapy so zakreslenou demarkačnou čiarou. O to bolo požiadané aj slovenské ministerstvo vnútra (SNA, f. MV, k. 3, č. 828/1938 prez.). Na druhej strane maďarské úrady svoj územný zisk netajili, ba ho propagandisticky a nepravdivo fabulovali. V januári 1939 Krajský úrad získal informácie, že sa v maďarskom pomedzí rozšiřovali mapy Maďarska so zakreslenou demarkačnou čiarou, ktorá však nebola zhodná s úradnou demarkačnou čiarou. Na maďarskom území boli zakreslené obce ležiace na území Česko-Slovenska. Podľa Krajského úradu účelom tejto propagandy bolo znepokojovať obyvateľstvo pohraničných obcí (ŠA Nitra, f. OČV Nitra, k. 10, č. 45/1939 dôv.). V lete 1940 sa naopak, šírili slovenské mapy, ktoré

distických albumov,⁴² ostentatívnu výzdobu objektov – napríklad peážnych vlakov, nelegálne nosenie národných symbolov, či označovanie spotrebného tovaru v národných farbách. Slovenské hraničné orgány napríklad zachytili cigarety s označením Felvidék,⁴³ nepozdávala sa im ani výroba cukroviniek v Trnave v červeno – bielo – zelenej farebnej kombinácii. Železničné vlaky, ktorými sa po vypuknutí vojny so Sovietskym zväzom prevážali cez územie Slovenska maďarské vojenské transporty, boli neraz pomalované protislovenskými nápismi, heslami a mapami. Miestne úrady dostali nariadením prezídia ministerstva vnútra, resp. Ústredne štátnej bezpečnosti z 2. decembra 1941 úlohu odfotografovať ich a presne zistiť okolnosti vzniku malieb. Taktiež mali sústrediť pozornosť na provokatívne správanie sa maďarských vojakov voči slovenským občanom. Ostentatívne sa neraz správali i maďarskí robotníci, ktorí cez slovenské územie cestovali v železničných transportoch do Nemecka i z neho.⁴⁴ Provokácie vychádzali aj zo slovenskej strany. Zdokumentovaný je dobre i prípad z 19. júla 1939, kedy na stanici v Ruskove zrejme niekto zo slovenského peážneho vlaku vykrikoval na maďarských žandárov: „Kikiriki!“. Tento prípad maďarské žandárstvo hlásilo na vyššie orgány (usvedčiť konkrétneho páchatel'a však nebolo možné).⁴⁵

Všeobecne môžeme konštatovať, že v propagandistickej hre mali hlavnú rolu štátne a stranické orgány, obyvateľstvo tvorilo obecenstvo, neraz značne zaangažované do tejto hry. Určiť celkový rozsah propagandy v tak krátkom a nejednoznačnom období, spôsoby inštrumentalizácie a manipulácie s verejnou mienkou, nie je pri súčasnom stave výskumu možné. Konzekvence propagandy však boli nesporné – ovplyvňovali okrem iných faktorov náladu obyvateľstva a následné reakcie štátnej moci.⁴⁶ Propaganda v sledovanom období neblaho prispela

maďarské vyslanectvo považovalo za tendenčné a vydané na podporu slovenských územných požiadaviek. Šlo o publikáciu historika Branislava Varsika *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach* z roku 1940 (MOL, f. KÜM, K-63, fasc. 459, č. 4334/1940). Prezídium rezortu vnútra považovalo za nevyhnutné, aby bola distribuovaná do všetkých verejných knižníc, pretože mala podľa neho ďalekosiahly význam z politického i národnostného ohľadu (ŠAP Modra, f. OÚ Bratislava – vidiek, k. 44, č. 113/1943 prez.).

⁴² Pražské ministerstvo zahraničných vecí a následne i predsedníctvo slovenskej vlády požiadali 28. 12. 1938 rôzne štátne inštitúcie a úrady o zaslanie fotografického materiálu z odstúpeného územia. Tento materiál mal byť pripravený k obranným účelom proti prípadnej maďarskej propagande, ktorá – ako slovenskí i českí činitelia predpokladali – mala výsledky 20-ročnej práce a výstavby na tomto území prezentovať ako vlastnú prácu. Prezídium rezortu vnútra sa takýto materiál podarilo zabezpečiť a 20. 2. 1939 predložilo album fotografií predsedníctvu vlády. ŠAP Nitra, f. OÚ Zlaté Moravce, k. 28, č. 62/1939 prez.; SNA, f. MV, k. 14, č. 1780/1939 prez.; ŠAP Modra, f. OÚ Bratislava – vidiek, k. 23, č. 91/1939 prez.

⁴³ ŠAP Modra, f. OÚ Bratislava – vidiek, k. 24, č. 462/1939 prez.

⁴⁴ O problémoch s maďarskými vlakovými vozňami označenými propagandistickými symbolmi vypovedá množstvo archívnych dokumentov. Bližšie pozri: ŠA Bratislava, f. Župný úrad Bratislava III., k. 21, č. 66/1942 prez.

⁴⁵ SNA, f. MV, k. 20, č. 9642/1939 prez.

⁴⁶ Intenzita propagandy sa stupňovala v súvislosti s konkrétnymi udalosťami, predovšetkým po vyhlásení Viedenskej arbitráže, ktoré vyvolalo podpisové akcie z rokov 1938 a 1939, ktorými sa maďarská strana snažila dosiahnuť pripojenie ďalších obcí k Maďarsku, ale aj uskutočnenie sčítania ľudu v pohraničných územiach. V riadnom cenzu roku 1940 sa v niekoľkých dokumentoch objavili zmienky, že viacerými spôsobmi sa propagandisticky agitovalo za prihlásenie sa k určitej národnosti. Napríklad Štátny policajný úrad v Nitre v októbri 1940 pozoroval zvýšenú organizačnú a agitačnú činnosť Maďarov: „Medzi Maďarmi sa malo tajne agitovať, že

k antidemokratickému ovzdušiu na Slovensku i v Maďarsku. Mnohí občania hlásiaci sa k minoritnej národnosti – na Slovensku najmä maďarskej národnosti, v Maďarsku slovenskej národnosti – boli na základe šírenia takejto propagandy poslaní do väzby alebo vyhostení, iných pozorne sledovali bezpečnostné zložky, znemožňoval sa im legálny priechod hraníc a pod.⁴⁷ Pri propagandistických kampaniach boli použité klasické nástroje, ktoré umocňovali jej pôsobenie na verejnú mienku širokých vrstiev obyvateľstva. Spomenuté procesy rozhodne determinovali spoločnosť pri udržiavaní stereotypných vzájomných slovensko – maďarských obrazov. Historické stereotypy participovali na negatívnom fungovaní národnostných vzťahov Slovákov a Maďarov. Slovenská i maďarská spoločnosť bola aj v rokoch 1938 – 1945 politikmi a demagógmi tvrdo masírovaná, čo prispievalo k tvorbe podhubia pri živení stereotypov zakorenovaných v ľuďoch už niekoľko generácií (a zároveň obyvateľom oboch štátov neumožnilo získať reálny obraz o najbližších susedoch).

Daný exkurz, ktorý ilustruje napäté vzťahy medzi Slovenskom a Maďarskom počas druhej svetovej vojny, môže ponúknuť nové výzvy k ďalšiemu štúdiu problematiky, precíznejšiemu bádaniu a následne i ďalším horizontom jej interpretácie, či už sa to týka úlohy orgánov propagandy alebo analýzy jej ďalších spôsobov, mechanizmov a funkcií, komparácie s inými cieľovými skupinami a pod. Otvorenou zostáva tiež otázka, do akej miery slovenská propaganda reagovala vo vojne i pred ňou na propagandu nepriateľskej strany a ako táto reakcia ovplyvňovala jej podobu. Vzhľadom na interdisciplinaritu skúmanej problematiky by bolo potrebné a prínosné zapojiť do výskumu rôzne vedné disciplíny.

Cituj:

HETÉNYI, Martin. Propaganda v slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch 1938 – 1945. In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 2. ISSN 1337-6861. http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/hetenyi.pdf

...

Doc. PhDr. Martin Hetényi, PhD. pôsobí na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Do sféry jeho odborného zamerania patria menšinová problematika na Slovensku v 20. storočí, slovensko – maďarské vzťahy a rozvoj cyrilo-metodskej tradície. Je autorom monografií *Slovensko – maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945* (2008) a *(Zjednotená) Maďarská strana na Slovensku 1939 – 1945* (2011), *Cyrilo-metodské dedičstvo a Nitra* (2012), viacerých odborných knižných prác, ako i zostavovateľom viacerých vedeckých zborníkov. Svoje výskumy prezentoval na viacerých domácich i zahraničných konferenciách.

Kontakt: mhetenyi@ukf.sk

je povinnosťou každého z nich postarať sa o to, aby sčítanie ľudu v Nitre a okolí dopadlo pre nich čo najpriaznivejšie.“ (ŠA Nitra, f. Župný úrad Nitra III., k. 51, 40/I-1/ŠB/40 prez.). Bližšie pozri: TIŠLIAR, Pavol. Sčítanie ľudu z roku 1940. K niektorým aspektom organizovania a priebehu cenzu. In SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike : Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 25-35.

⁴⁷ Bližšie pozri: KOVÁCS, László G. A szlovákiai magyarság a második világháború éveiben 1939 – 1945. In GYURGYÍK, László (ed.). *Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből*. Bratislava : Kalligram, 1993, s. 127-155.